

Мирослава ТИМОЦЬ

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано діючу систему бюджетної підтримки АПК. Проведено порівняльний аналіз динаміки фінансування аграрного сектору за рахунок коштів державного бюджету. Виокремлено основні напрямки удосконалення фінансової підтримки галузі. Обґрунтовано необхідність налагодження нового механізму надання фінансової допомоги сільгоспвиробникам.

Аграрний сектор залишається доволі особливою галуззю економіки, що характеризується залежністю сільськогосподарського виробництва як від природно-кліматичних умов, так і від державного втручання. Сучасний вплив держави на сільське господарство України, з одного боку, є доволі значним, а з іншого – недостатньо ефективним. Аграрна економічна політика впродовж трансформаційного періоду характеризувалася здебільшого переважанням тактичних, а не стратегічних цілей, а регулювальна діяльність держави не мала системного і послідовного характеру.

Більшість відомих вітчизняних і зарубіжних учених вважають, що ефективного та стабільного розвитку сільського господарства можна досягнути завдяки належному фінансуванню потреб його відтворення.

Однією з найважливіших складових підвищення ефективності аграрного виробництва є фінансове забезпечення підприємств АПК, включаючи кредитування, оподаткування, державну фінансову підтримку сільськогосподарських товаровників, страхування. Саме ці чинники, за визначенням міжнародних експертів, на 80% формують ринкове середовище, без якого цивілізований ринок існувати не може [1, 11].

Оцінка нинішнього рівня фінансової підтримки аграрного сектору в Україні засвідчує, що вона не є достатньою і значно меншою ніж у високорозвинутих країнах. Йдеться про обсяги фінансування в розрахунку на одного працівника зайнятого в сільському господарстві, а також фінансове забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів. В Україні встановлений рівень внутрішньої підтримки на 1 зайнятого в сільському господарстві не перевищує 165 дол. США, і на 1 га – 16,4 дол. США (у США – 51, Польщі – 226, Чехії – 168 дол. США – 1га) [2, 72].

Треба зазначити, що вітчизняний аграрний сектор традиційно відчував і відчуває гостру потребу в фінансових ресурсах. Йдеться про організацію фінансування, яка мала місце в пострадянській період та під час проголошення ринкової моделі господарювання вітчизняного АПК.

В ході ринкових перетворень сільське господарство України було позбавлене державної опіки й адекватної новим умовам господарювання прибуткової виробничої діяльності. Нині більшість сільськогосподарських підприємств забезпечені власними фінансовими ресурсами в межах

13%, тоді як на початку 1990-х рр. вони становили 57–62% їхньої потреби [3, 4].

До того ж суть фінансових проблем агропромислового комплексу полягає не тільки в нестачі коштів, а й у неефективному механізмі їх використання, тобто проблема не тільки в тому, яку суму виділяти агропромислового комплексу з бюджету, а й у тому, як краще нею розпорядитися.

Нині механізм бюджетної підтримки розвитку аграрної галузі знаходиться у стані перманентного реформування, оскільки сучасна правова база державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору все ще не забезпечує належного стимулювання виконання завдань аграрної політики інструментами бюджетного фінансування, не сприяє формуванню оптимальної системи взаємовідносин між розпорядниками бюджетних коштів та їх одержувачами [4, 81].

Аналіз причин незадовільної фінансової підтримки сільського господарства засвідчує, що вона в абсолютній своїй більшості зумовлена недостатністю обсягу бюджетних коштів. Бюджет країни уже традиційно не в змозі виділити для потреб успішного розвитку АПК достатньої кількості фінансових ресурсів. Розв'язання зазначеної проблеми, на наше переконання, можна забезпечити шляхом визначення пріоритетних напрямків фінансування аграрного сектору.

Основні засади бюджетного фінансування аграрного сектору визначені в Законах України “Про державну підтримку сільського господарства України”, “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, а також у “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року” тощо.

Державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовують на розвиток галузі, пільговий режим

оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом.

За офіційними даними на пряму підтримку сільського господарства у 2012 р. витрачено лише 33% загального обсягу аграрного бюджету, що є одним із найнижчих показників за останні роки. Для порівняння, цей показник удвічі менший, ніж у 2008 р., і на 31% менше, ніж у 2011 р.

У Законі України “Про Державний бюджет України на 2013 р.” обсяг фінансування АПК визначений на рівні 8,4 млрд. грн., в тому числі 5 млрд. грн. – по загальному фонду та 3,4 млрд. грн. – в межах спеціального [5]. За розрахунками експертів Українського клубу аграрного бізнесу, безпосередня підтримка аграріїв у 2013 р. на 30% буде меншою від рівня, зафіксованого в державному бюджеті на 2012 р. Загальне зменшення фінансування видатків Міністерства аграрної політики та продовольства України становитиме 2,6 млрд. грн. Однак основне скорочення випало саме на програми бюджетної підтримки сільгоспвиробників. Порівняно з минулим роком зменшено видатки за важливими бюджетними програмами, серед яких “Фінансова підтримка заходів в агропромислового комплексу” та “Фінансова підтримка заходів в агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу”.

Окремі економісти вважають, що для розбудови інфраструктури аграрного ринку потрібно 180 млрд. грн. на найближчі 4–5 років. Водночас основні засоби виробництва потребують капіталовкладень на суму 250 млрд. грн. на такий самий період. Крім того, для забезпечення нормальної роботи галузі тваринництва потрібно 43 млрд. грн. на рік, рослинництва – 57 млрд. грн. на рік [6, 7].

Очевидним є факт, що нинішні заходи із підтримки сільського господарства не мають

комплексного характеру і майже не впливають на ефективність виробництва та формування сприятливих умов для його відтворення. Виробництво сільськогосподарської продукції залишається низькоприбутковим, кількість сільськогосподарських підприємств з кожним роком зменшується (табл. 1).

З огляду на дані, наведені в табл. 1, можна стверджувати, що нині аграрний сектор економіки неспроможний до самостійного нагромадження і відтворення. Зрушення в аграрній політиці відбуваються занадто повільно. За даними Державної служби статистики з 2000 до 2011 рр. простежується тенденція до зменшення сільськогосподарських підприємств з 60910 од. до 56133 од. Причому частка прибуткових господарств за досліджуваний період складала дещо більше 60% (за винятком 2011 р.). Низькі прибутки сільськогосподарських підприємств є наслідком високої собівартості виробництва, домінування тіньових каналів збуту продукції та ціноутворення.

За таких умов держава має проявити сильну економічну позицію щодо фінансової підтримки аграрного виробництва за рахунок не тільки бюджетних асигнувань, а й проведення більш чіткої політики аграрного протекціонізму, і особливо кредитної політики [6, 14].

Організація фінансової допомоги сільгоспвиробникам потребує, насамперед, дослідження їх фінансового стану, джерел

фінансування та напрямків витрачання коштів. За результатами таких досліджень можна буде приймати рішення щодо доцільності надання фінансової допомоги. Йдеться про те, що значна частина аграрних підприємств стабільно працює збитково. Аналіз причин їх збиткової діяльності засвідчує, що найбільш суттєвими з них є відсутність грошових коштів для придбання сучасної техніки для догляду, обробітку та збирання сільськогосподарських культур, надмірно високі ціни на пальне і мастила, відсутність висококваліфікованих кадрів, нестача насіння та посадкового матеріалу, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, гербіцидів та отрутохімікатів тощо.

Перелік заходів, реалізація яких потребує залучення фінансових ресурсів, можна значно розширити. Разом з тим, на наше глибоке переконання, зважаючи на фінансову скруту в державі, постійний дефіцит коштів для потреб аграрного сектору, доцільним є визначитись із найбільш важливими напрямками, які є домінуючими й акумулюють у собі весь спектр проблем, розв'язання яких зробить діяльність аграрних підприємств більш конструктивною, успішною, рентабельною тощо. Таким напрямком, на наш погляд, є організація належного фінансування земельного фонду, зокрема процесу використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських угідь. Саме земля є первинною, головною продук-

Таблиця 1

Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств у 2000–2011 рр.*

Показники	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість підприємств, од:	60910	57877	57858	58387	59059	57152	56493	56133
– збиткові, %	34,5	36,2	32,5	39,5	36,0	30,8	30,6	16,6
– прибуткові, %	65,5	63,8	67,5	60,5	64,0	69,2	69,4	83,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	9,0	14,6	11,9	14,4	13,1	13,8	21,1	27,0

* Складено на основі: [7].

тивною силою аграрного сектору, без якої виробничий процес стає неможливим.

Найперше, фінансування варто спрямувати на проведення робіт з обстеження сучасного стану угідь. Потреба проведення наукового обстеження земель пояснюється тим, що формування земельного фонду часто здійснювалось без урахування агрохімічного стану та фізичного складу ґрунтів, а також інформації, яка слугувала б джерелом прийняття рішень доцільності використання площ для вирощування сільськогосподарської продукції.

Фінансування потреб обстеження земельних угідь аграрних підприємств, на наше переконання, слід доручити державі, місцевим органам влади. Такі міркування випливають з того, що лише держава, а в її особі громадяни країни залишаються головними власниками природних ресурсів, включаючи земельні, навіть незважаючи на те, що значна частина з них приватизована.

Ретроспективний аналіз засвідчує, що до часу проголошення незалежності України всі роботи, пов'язані з дослідженням ґрунтів, рекультивацією та поліпшенням стану земель, меліоративні заходи проводились і фінансувались за рахунок бюджетних коштів держави. Саме в такому напрямку надається фінансова допомога держави у багатьох високорозвинутих країнах. Без фінансового забезпечення таких робіт використання земельного фонду у вітчизняному секторі аграрної сфери буде продовжуватись на старих засадах, без урахування стану земель та без запровадження інноваційних продуктів.

При цьому на особливу увагу заслуговують обсяги фінансування. Йдеться про те, що фінансове забезпечення на покращення стану земельного фонду аграрних господарств не повинно здійснюватись на залишкових засадах. Виправданим, на нашу думку, є довести нормативи фінансової до-

помоги в розрахунку на 1 га угідь у розмірах, які запроваджені у багатьох країнах Європи (400 євро). Разом з тим, ми усвідомлюємо, що таких коштів у бюджеті немає і, очевидно, в найближчій оглядовій перспективі не буде. Вихід із цієї дилеми можна забезпечити завдяки організованому вилученню з обігу земель, які за своїми агрохімічними, біологічними, фізичними властивостями не є придатними до використання, малопродуктивні, мають кут нахилу, що перевищує 3-х відсотковий рубіж, надмірно забруднені і засмічені, а їх поліпшення потребує значних капіталовкладень. Таким чином буде досягнуто перерозподіл коштів для потреб відтворення тих сільськогосподарських угідь, які за властивостями продуктивності є найбільш придатні до використання.

Функціонування сільськогосподарських підприємств стане більш ефективним, дохіднішим завдяки формуванню сучасної матеріальної технічної бази. Зрозуміло, що коштів на придбання нових технічних засобів у більшості сільськогосподарських товаровиробників нині немає. Саме тому держава повинна створити умови залучення коштів за рахунок запровадження кредитних преференцій. Це аксіома, без усвідомлення якої не вдасться залучити грошові кошти для потреб створення сучасної матеріально-технічної бази.

Оптимізація фінансування потреб сільськогосподарських підприємств потребує також проведення низки заходів з удосконалення податкової політики. Йдеться про запровадження податкових канікул для сільгоспвиробників, які спрямовують власні та залучені капіталовкладення на заходи щодо збереження, покращення та охорони земель, імплементації новітніх технологій, створення сучасної технічної бази тощо.

Однією з ключових причин низького рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств є нестача фінансових ресур-

сів, а також незначна фінансова допомога держави. Нині більшість аграріїв залишилися наодинці з проблемами обробітку та догляду за землею, потребою забезпечення матеріальними і трудовими ресурсами, створенням сучасної матеріально-технічної бази тощо. Не сприяють розвитку аграрного сектору сформовані в державі відносини, за допомогою яких регулюються ціни на пальне та мастила, сільськогосподарську техніку, насіння, мінеральні добрива тощо. Існують і інші чинники, які унеможливають ефективний розвиток сільського господарства. Проблеми, які мають нині місце в аграрній сфері, можна успішно вирішити лише завдяки поверненню державі та місцевим органам влади регуляторних функцій, а також налагодженню нового механізму надання фінансової допомоги.

Зважаючи на хронічну нестачу коштів в Україні, фінансове забезпечення має бути побудоване на якісно нових засадах. Йдеться про встановлення пріоритетності фінансового забезпечення агрогосподарств. Найважливішим напрямком фінансування мають бути заходи, спрямовані на проведення робіт з обстеження земель на предмет придатності для потреб виробництва сільськогосподарської продукції. Земельні угіддя, які за своїми властивостями не є придатними для вирощування аграрних культур, мають бути вилучені з сільськогосподарського обігу та законсервовані. Таким чином вдасться значно збільшити фінансування наявного земельного фонду, оскільки обсяг грошових коштів буде спрямований на земельні ресурси, які за своїми властивостями належать до групи родючих.

Фінансування потреб земельного фонду доцільно спрямувати також на проведення науково-дослідних робіт з обстеження агрохімічних, біологічних, фізичних та інших властивостей ґрунтів, що слугуватиме основою прийняття рішень щодо вне-

сення інгредієнтів покращення властивостей земельних площ, які використовуються для потреб вирощування сільськогосподарської продукції.

Належне фінансування аграрного сектору потребує також удосконалення чинної податкової політики. Йдеться про запровадження податкових канікул для тих господарств, які спрямовують власний прибуток на удосконалення організації земельного господарства.

Література

1. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики України // *Економіка АПК*. – 2011. – № 5. – С. 3–16.
2. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі // *Економіка України*. – 2009. – № 1. – С. 67–73.
3. Дем'яненко М. Я., Іваніна Ф. В. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва // *Економіка АПК*. – 2009. – С. 3–9.
4. Тулуш Л. Д., Радченко О. Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні // *Економіка АПК*. – 2012. – № 10. – С. 81–90.
5. Закон України “Про державний бюджет на 2013 рік” №5515-VI від 06.12.2012 р. [Електронний ресурс] // Інтернет-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/5515-VI>.
6. Про необхідність і напрями поглиблення аграрної реформи/ М. Присяжнюк, П. Саблук, М. Кропивко // *Економіка України*. – 2011. – № 6. – С. 4–16.
7. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2011 р. / За ред. Ю. М. Остапчука; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 376 с.